

ТЕМА № 4

ПРАВОВИЙ СТАТУС
УЧАСНИКІВ СУДОВОГО
ПРОЦЕСУ

*Кафедра цивільного права та процесу
НАВС*

Навчальна мета: закріпити знання про поняття учасників судового процесу, сторони у цивільному процесі, процесуальну співучасть; визначити поняття неналежного позивача та неналежного відповідача, представництва у цивільному процесі; проаналізувати права та обов'язки учасників справи; розглянути порядок заміни неналежної сторони у цивільній справі, підстави виникнення процесуального правонаступництва; охарактеризувати повноваження органів та осіб, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, завдання інших учасників судового процесу, а також активізувати ЗВО до самостійного вивчення наукової та методичної літератури.

Виховна мета: сприяти формуванню наукового світогляду, моральних, естетичних та інших якостей особистості, виховувати активність до одержання знань майбутнього фахівця, прищеплення інтересу до вивчення дисципліни.

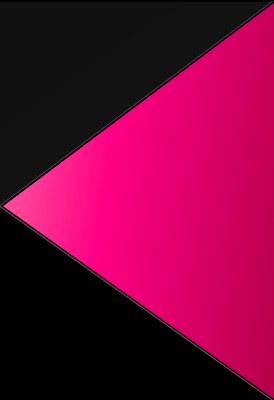
Розвивальна мета: розвивати інтелектуальні здібності, культуру мовлення та спілкування, пам'ять, увагу, уяву, творчий склад мислення, спостережливість, активність, самостійність, логічне осмислення основних понять та термінів, вміння сприймати та аналізувати матеріал, прищеплювати ЗВО навички раціональних способів пізнавальної діяльності з зазначеної теми

Нормативно-правові акти:

- Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
- Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. (в ред. Закону від 03.10.2017) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
- Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
- Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
- Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09#Text>

План:

- ◎ Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, їх класифікація.
- ◎ Склад суду. Визначення складу суду.
- ◎ Склад учасників справи. Права та обов'язки учасників справи.
- ◎ Поняття сторін в цивільному процесі. Характеристика процесуальних прав та обов'язків сторін.
- ◎ Поняття та види третіх осіб у судовому процесі.
- ◎ Представники. Участь у справі представника.
- ◎ Інші учасники судового процесу.

1. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, їх класифікація

Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин

— це учасники цивільних процесуальних правовідносин (суд та учасники судового процесу: особи, які беруть участь у справі; інші учасники цивільного процесу), які наділені різними процесуальним правами та обов'язками, мають різну заінтересованість у справі.

Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин

суд

учасники судового процесу

*органи та
особи, яким
законом надано
право
звертатися до
суду в інтересах
інших осіб*

представники

учасники справи

інші учасники судового процесу

2. Склад суду. Визначення складу суду

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства.

Частина 1 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»

**Систему судоустрою складають
(ч. 3 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»):**

- місцеві суди;
- апеляційні суди;
- Верховний Суд.

**Для розгляду окремих категорій справ відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди.*

Згідно ст. 34 ЦПК України, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються одноособово суддею, який є головуючим і діє від імені суду, якщо інше не передбачено цим кодексом.

У випадках, встановлених ЦПК України, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді.

Присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя.

Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом.

Не включаються до списків присяжних громадяни: 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного; 3) які мають незняту чи непогашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя; 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 7) особи, які не володіють державною мовою).

ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»

Перегляд в апеляційному порядку рішень судів першої інстанції здійснюється колегією суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох суддів.

Перегляд судових рішень судів першої та апеляційної інстанції здійснюється колегією суддів суду касаційної інстанції у складі трьох або більшої непарної кількості суддів.

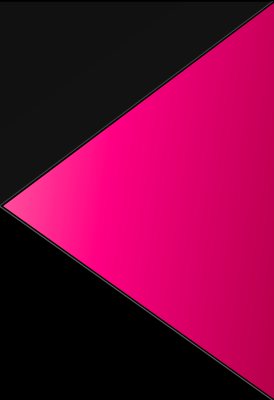
Гарантії професійного статусу суддів:

- встановлення особливого порядку їх обрання та притягнення до відповідальності;
- недоторканність та імунітет судді;
- незмінюваності суддів;
- встановленим процесуальним порядком здійснення судочинства в цивільних справах;
- таємність ухвалення судового рішення;
- відповідальність за неповагу до судді;
- заборона стороннього втручання у здійснення правосуддя;
- право на особисту безпеку, безпеку членів сім'ї тощо.

Відвід – це висловлена учасником (учасниками) судового процесу обґрунтована і мотивована заява про недовіру судді (суду) у вчиненні ним процесуальної діяльності, пов'язаної з здійсненням правосуддя у цивільній справі. Вона повинна ґрунтуватися на підставах, за наявності яких суддя не може брати участь у розгляді судової справи і підлягає.

Самовідвід – це добровільна процесуальна дія судді, заснована на морально-етичних правилах суспільного життя, які, на переконання самого судді, є перешкодою в участі ним (суддею) у конкретній цивільній справі, що знаходиться у провадженні суду.

Підстави для відводу (самовідводу) судді визначені у статтях 36, 37 ЦПК України.

**3. Склад учасників справи.
Права та обов'язки
учасників справи**

*Відповідно до ст. 42 ЦПК України,
учасниками справи є:*

- у справах позовного провадження - сторони, треті особи;**
- у справах наказного провадження – заявник та боржник;**
- у справах окремого провадження – заявники, інші заінтересовані особи.**

Учасники справи мають юридичну
заінтересованість у результатах
вирішення судом справи і в реалізації
постановленого ним рішення.

Проте характер їх юридичної
заінтересованості не є однаковим для
всіх учасників справи.

Учасниками справи є юридично заінтересовані в результатах розгляду справи учасники судового процесу, які мають право здійснювати процесуальні дії, що впливають на перебіг і розвиток процесу.

Права та обов'язки учасників справи визначені у ст. 43 ЦПК України.

Цивільна процесуальна правоздатність – це здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (ст. 46 ЦПК України). Цивільну процесуальну правоздатність мають всі фізичні та юридичні особи.

Цивільна процесуальна дієздатність – здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (ст. 47 ЦПК України). Цивільну процесуальну дієздатність мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи.

**4. Поняття сторін в
цивільному процесі.
Характеристика
процесуальних прав та
обов'язків сторін**

Сторони в цивільному процесі – це дійсні чи ймовірні суб'єкти спірних матеріальних правовідносин, що є предметом судового розгляду, які мають у справі юридичну заінтересованість, несуть судові витрати у справі та на яких поширюється законна сила судового рішення.

Ознаки сторін цивільної справи:

- виникнення між ними матеріально-правового спору стало підставою для відкриття провадження у цивільній справі;
- саме цей спір є предметом розгляду і вирішення у цивільному процесі;
- у них наявні протилежні інтереси, що зумовлює їх протистояння один одному;
- вони завжди діють на захист власних прав, свобод та інтересів;
- вони заінтересовані у результатах розгляду цивільної справи;
- ці особи діють у судовому процесі від свого імені;
- вони можуть брати участь у цивільному процесі і через представника;
- з приводу розв'язання їх спору судом ухвалюється рішення;
- на них поширюються усі правові наслідки законної сили цього рішення;
- на них покладається обов'язок по сплаті судових витрат;
- у встановлених законом випадках їх можуть замінювати процесуальні правонаступники.

Відповідно до ст. 48 ЦПК України, сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач. Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава.

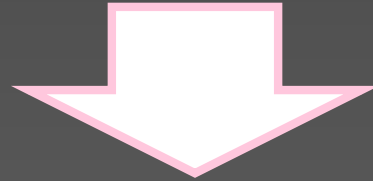

Позивач – це особа, на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів якої відкрито позовне провадження у цивільній справі.

Відповідач – особа, яка, на думку позивача, порушила, не визнала або оспорила його права, свободи та інтереси і тому притягується до участі у цивільній справі для відповіді за пред'явленими позовними вимогами.

Відповідно до ст. 49 ЦПК України, сторони користуються рівними процесуальними правами.

Процесуальні права та обов'язки сторін можна класифікувати, поділивши на дві групи:

- *загальні* – процесуальні права та обов'язки, визначені в ст. 43 ЦПК України для всіх учасників справи;
- *спеціальні* – права щодо розпорядження матеріально-правовою вимогою (у позивача) і відповідним цій вимозі обов'язком (у відповідача).

До спеціальних прав та обов'язків сторін законодавець відносить:

- право позивача *відмовитися від позову* (всіх або частини позовних вимог), відповідач має право *визнати позов* (всі або частину позовних вимог) на будь-якій стадії судового процесу;
- право позивача *збільшити або зменшити розмір позовних вимог* до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження;
- право відповідача подати *зустрічний позов* у строки, встановлені ЦПК України;
- право позивача до закінчення підготовчого засідання *змінити предмет або підстави позову* шляхом подання письмової заяви. У справі, що розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, зміна предмета або підстав позову допускається не пізніше ніж за п'ять днів до початку першого судового засідання у справі;
- сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. *Результат домовленості сторін може бути оформлений мировою угодою.*

Процесуальна співучасть – участь в одній і тій самій цивільній справі кількох позивачів та (або) кількох відповідачів.

Допускається, якщо:

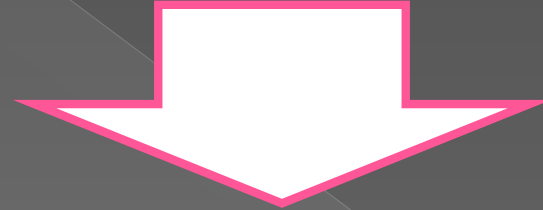
- 1) предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів;
- 2) права або обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави;
- 3) предметом спору є однорідні права й обов'язки.

Види процесуальної співучасті:

активна, пасивна, змішана

*необхідна (обов'язкова),
факультативна (необов'язкова)*

Процесуальне правонаступництво – це заміна сторони або третьої особи (правопопередника) іншою особою (правонаступником) у зв'язку із вибуттям із процесу суб'єкта спірного або встановленого рішенням суду правовідношення, за якої до правонаступника переходять усі процесуальні права та обов'язки правопопередника і він продовжує його участь у цивільній справі.

Відповідно до ст. 55 ЦПК України, процесуальне правонаступництво виникає:

- *у разі смерті фізичної особи;*
- *припинення юридичної особи;*
- *заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні;*
- *в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії судового процесу.*

5. Поняття та види третіх осіб у судовому процесі

Треті особи – це учасники справи, які вступають або залучаються до участі у вже порушеній сторонами справі для захисту своїх суб'єктивних прав чи охоронюваних законом інтересів і мають юридичну заінтересованість, що не збігається з інтересами сторін.

Законодавець виокремлює два види третіх осіб у цивільному процесі:

- треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (ст. 52 ЦПК України);
- треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору (ст. 53 ЦПК України).

Третіми особами, які заявляють самотійні вимоги щодо предмета спору є особи, які, пред'являючи самотійні позовні вимоги, вступають в уже відкрите провадження у цивільній справі для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, оскільки вважають, що спірні блага належать саме їм, а не позивачеві або відповідачеві.

Треті особи, які не заявляють самотійних вимог щодо предмета спору – це особи, які вступають у справу для захисту власних суб'єктивних інтересів, оскільки майбутнє рішення суду може вплинути а їх права та обов'язки стосовно однієї із сторін.

**6. Органи та особи, яким
законом надано право
звертатися до суду в інтересах
інших осіб**

Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб – це суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які у визначених законом випадках беруть участь у цивільному процесі для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів, сприяючи виконанню вимог закону про справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд цивільних справ, а також ухваленню судових рішень, що ґрунтуються на законі.

*Відповідно до ст. 56 ЦПК України
такими органами і особами є:*

- органи державної влади
- органи місцевого самоврядування
- фізичні та юридичні особи
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (особисто або через свого представника)
- прокурор

Форми участі у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб:

- звернення до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів;
- представництво інтересів громадянина або держави на будь-якій стадії цивільного судочинства;
- участь у справі для подання висновків на виконання своїх повноважень.

Органи та інші особи, які, відповідно до ст. 56 ЦПК України, звернулися до суду в інтересах інших осіб, мають процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, *за винятком права укласти мирову угоду.*

7. Представники.

Участь у справі представника

Представництво у цивільному процесі – це здійснення однією особою (представником) у межах наданих їй повноважень процесуальної діяльності від імені та в інтересах іншої особи, яку вона представляє.

Сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, можуть брати участь у судовому процесі особисто (*самопредставництво*) та/або *через представника*. Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника (ст. 58 ЦПК України).

Юридична особа бере участь у справі через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення (*самопредставництво юридичної особи*), або *через представника*.

Держава, АР Крим, територіальна громада бере участь у справі через відповідний орган державної влади, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (*самопредставництво органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування*) або *через представника*.

Процесуальне представництво характеризується такими рисами:

- представник виступає від імені особи, яку він представляє;
- представник здійснює права й обов'язки особи, яку він представляє, і в результаті своїх дій створює права та обов'язки для неї;
- представник діє в інтересах особи, яку він представляє;
- правова позиція представника не може суперечити правовій позиції особи, яку він представляє;
- представник діє в обсязі повноважень, наданих йому відповідно до закону чи договору.

Види представництва у цивільному процесі:

Законне - виникає внаслідок певних юридичних фактів із прямої вказівки закону (ст. 59 ЦПК України).

Договірне - виникає з волі фізичної особи, юридичної особи та за згодою представника представляти інтереси в суді (ст. 60 ЦПК України).

***Стаття 64 ЦПК України визначає
повноваження представника в суді.***

Повноваження представників сторін та інших учасників справи мають бути підтверджені такими документами:

- довіреністю фізичної або юридичної особи (повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою; довіреність від імені юридичної особи видається за підписом (кваліфікованим електронним підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами; повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, а також дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги, виданим відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу»;
- свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна (ст. 62 ЦПК України).

8. Інші учасники судового процесу

Інші учасники судового процесу – це особи, які сприяють справедливому, неупередженому та своєчасному розгляду і вирішенню цивільних справ, надаючи організаційну, технічну, інформаційну та іншу допомогу суду та особам – учасникам справи.

Відповідно до ст. 65 ЦПК України, учасниками судового процесу, крім учасників справи та їхніх представників, є:

- помічник судді (ст. 66 ЦПК України);*
- секретар судового засідання (ст. 67 ЦПК України);*
- судовий розпорядник (ст. 68 ЦПК України);*
- свідок (ст. 69 ЦПК України);*
- експерт (ст. 72 ЦПК України);*
- експерт з питань права (ст. 73 ЦПК України);*
- перекладач (ст. 75 ЦПК України);*
- спеціаліст (ст. 74 ЦПК України).*

*Залежно від мети участі
інших учасників судового процесу
їх можна поділити на дві категорії:*

- особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення судового процесу (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник);*
- особи, які сприяють розгляду і вирішенню цивільної справи по суті (свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст).*

Характерні ознаки інших учасників судового процесу:

- у них немає самостійної юридичної заінтересованості у вирішенні цивільної справи;
- вони сприяють розгляду і вирішенню цивільних справ;
- від їх дій не залежить виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства;
- на їх права та обов'язки не впливає законна сила судового рішення, ухваленого за результатами розгляду цивільної справи.